

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี (จำนัล)

จาริก ศิรินุพงศ์

บัวลี มณีแสน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้
๒. อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมได้
๓. อธิบายพัฒนาการของสังคมมนุษย์ได้
๔. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม
- พัฒนาการของสังคมมนุษย์
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์

๑.๑ ความนำ

คำกล่าวที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” แสดงให้เห็นถึงการที่มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและมีการปฏิสัมพันธ์กันโดยไม่สามารถแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ มนุษย์เป็นสัตว์เผ่าพันธุ์พิเศษ ความพิเศษที่ว่ามีได้แก่ สติปัญญา ซึ่งเปรียบเหมือนอาวุธที่สำคัญของมนุษย์ ดังนั้น คนที่มีอำนาจที่สุดในหมู่มนุษย์ด้วยกันเองจึงไม่จำเป็นต้องเป็นคนแข็งแรงที่สุดก็ได้ ในขณะที่หมู่มนุษย์ ตัวที่มีกำลังแข็งแรงกว่าและมีความดุร้ายกว่า คือสัตว์ตัวมีอำนาจ นี่คือการแตกต่างค่อนข้างชัดเจนระหว่างสังคมสัตว์กับสังคมมนุษย์ สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ต้องอาศัยระเบียบ กฎ กติกา ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปกฎหมาย จารีตประเพณีหรือวิถีชาวบ้าน ซึ่งมีส่วนทำให้มนุษย์รู้สึกปลอดภัยไม่หวาดกลัว

การศึกษาถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมในบทนี้ จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความหมายความเป็นมา องค์ประกอบและวิวัฒนาการของมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ตลอดถึงพัฒนาการของสังคมมนุษย์แต่ละยุคและขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะจะทำให้ผู้ศึกษาสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

๑.๒ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

๑.๒.๑ ความหมายของมนุษย์

คำว่า “มนุษย์” (Man) แปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง” หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้ได้ ก็คือเบญจศีล และเบญจธรรมคือ ได้แก่ ศีล ๕ และ ธรรม ๕ กล่าวคือ การที่จะเกิดเป็นคนได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำให้มาเกิด โดยนัยตรงกันข้าม ใครมีเบญจศีลเบญจธรรมไม่ครบก็จะขาดความเป็นมนุษย์ตามลำดับ คือขาดมากข้อก็ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที ก็เป็นคนไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ดังที่ท่านหลวงพ่อบุญทาสกล่าวไว้ว่า^๑

“เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีติที่แววขน
หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา”

คำว่า “มนุษย์” มาจากศัพท์ภาษาสันสกฤต ๒ ศัพท์ คือ มน กับ อุษย (บาลีมีรูปเป็น อุตส) คำว่า “มน” แปลว่า “ใจ, คิด, รู้” ส่วนคำว่า “อุษย”(อุตส) แปลว่า “สูงกว่า, ดีกว่า” มีรูปวิเคราะห์ตามหลักภาษาบาลีว่า “มนสฺส อุตสนนตย มนุสฺโส” แปลว่า “ที่ชื่อว่ามนุษย์ เพราะความมีใจสูง”^๒

^๑ พัน ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^๒ สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๕๘-๕๙.

ทัศนะของนักปราชญ์ทางนิรุกติศาสตร์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “มนุษย์” ไว้ดังนี้^๓

คัมภีร์อภิธานปิฎกปิฎกาสูจิ แสดงไว้ ๒ นัย คือ ๑) มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูง และ ๒) มนุษย์ หมายถึง ผู้รู้จักประโยชน์และมีประโยชน์

คัมภีร์สัททนีติ ธาตุปปทีปิฎกา กล่าวไว้ ๓ นัย คือ ๑) มนุษย์ หมายถึง ผู้เป็นเหล่ากอแห่งมนุษย์ ๒) มนุษย์ หมายถึง ผู้รู้จักประโยชน์ของตน ตามกำลัง และ ๓) มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูง

สรุปความได้ว่า “มนุษย์” (man) ตามทัศนะพุทธศาสตร์ ดังนี้ ๑) มนุษย์ คือ ผู้ที่มีจิตใจสูง ๒) มนุษย์ คือ ผู้รู้จักเหตุและผล ๓) มนุษย์ คือ ผู้เป็นเหล่ากอแห่งมนุษย์ ๔) มนุษย์ คือ ผู้สั่งสมความรู้และความคิดแบบไร้ขอบเขตจำกัด และ ๕) มนุษย์ คือ ผู้รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

ในทางสังคมศาสตร์ คำว่า “มนุษย์” (Man) โดยเรียกรวมเป็นภาษาทั่วไปว่า “คน” หรือ “สัตว์โลกที่มีชีวิตชนิดหนึ่ง” โดยมีความแตกต่างจากโลกชนิดอื่นในเรื่องความคิด ความมีสติปัญญา รู้จักพิจารณาไตร่ตรองด้านหลักแห่งเหตุผล ความมีสติสัมปชัญญะ มีจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดี มีความสามารถในการสร้างสรรค์ภาษาและวัฒนธรรมเป็นต้น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ “มนุษย์” ไว้หลายนิยามโดยมีคำประสมหรือสมาสกับคำอื่นๆ ทางสังคมศาสตร์ สังคมวิทยาและ รัฐศาสตร์ เป็นต้น” ดังต่อไปนี้^๔

๑. คำว่า “มนุษย์ธรรม” หมายถึง ธรรมที่มนุษย์พึงมีต่อกัน มีเมตตากรุณาเป็นต้น

๒. คำว่า “มนุษย์โลก” หมายถึง โลกมนุษย์ (เน้นสถานที่, แผ่นดินที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่)

๓. คำว่า “มนุษยศาสตร์” “หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจและงานของคน มีศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา

๔. คำว่า “มนุษย์สัมพันธ์” หมายถึง ความสัมพันธ์ในทางสังคมระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

๕. คำว่า “มนุษยนิยม” หมายถึง แนวคิดที่มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและการมีคุณค่าในตนเอง และพัฒนาสติปัญญาความสามารถของตนเอง

อริสโตเติล (Aristotle : ๓๘๔-๓๒๒ ก่อน ค.ศ.) นักปราชญ์ชาวกรีก ได้ใช้แนวคิดทางมนุษยนิยมให้ความหมายของมนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ไว้ว่า มนุษย์ หมายถึง “คนที่มีร่างกายแข็งแรง มีนิสัยดี และเป็นคนมีเหตุผล” ในทัศนะของอริสโตเติลมองมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของสังคมที่ดี^๕

สรุปว่า “มนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์” หมายถึง สภาพชีวิตของสัตว์โลกที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอาศัยสติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนมีจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดี

^๓ มาถนพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗-๔๘.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๖๕, หน้า ๗๙๐.

^๕ ไพฑูรย์ มีกุล, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

จากความหมายข้างต้น เราจะเห็นว่ามนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์และแนวสังคมาศาสตร์มีความหมายที่สอดคล้องและสัมพันธ์กัน นั่นคือมนุษย์เป็นผู้ที่มีจิตใจสูง รู้จักเหตุและผล รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์ ส่งผลให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอาศัยสติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนมีจิตสำนึกรับผิดชอบชีวิต

๑.๒.๒ วิวัฒนาการความเป็นมาของมนุษย์

ความเป็นมาของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ ในอัครคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกที่ขนิภาปัฏฐกวรรค ความว่า พุทธองค์ได้ตรัสถึงความเป็นมาของมนุษย์ในยุคกำเนิดโลกไว้ ดังมีใจความว่า “ดูกรวาสฏฐะและภราทวาชะ มีสมัยเมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ เหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้นอากาศพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้น สิ้นกาลยี่ดียวช้านาน วาสฏฐะและภราทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราวโดยระยะกาลยี่ดียวช้านาน ที่โลกนั้นจะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ เหล่าสัตว์พากันจุติจากอากาศพรหมลงมาอาศัยอยู่ในโลกนี้...”^๖

การกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก และสรรพสิ่งทั้งหลาย เริ่มจากแต่เดิมนั้นก่อนที่สรรพสิ่งจะเกิดขึ้นในโลก ในท้องฟ้าจักรวาลไม่มีสิ่งใดๆ เลย มีเพียงอากาศที่เว้งว่างเปล่า ด้วยเหตุที่ความว่างเปล่านี เกิดจากการที่จักรวาลเสื่อมและถูกทำลายไปด้วยน้ำ ไฟ และลม ดังนั้น เมื่อจักรวาลและโลกกำเนิดขึ้นและถูกทำลายมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน และจะเป็นอย่างนี้อีกไม่มีที่สิ้นสุด โดยที่ไม่สามารถระบุได้ว่า จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของการเริ่มต้นและสิ้นสุดคือเมื่อใด

หลังจากที่จักรวาลว่างเปล่าปราศจากสิ่งใดๆ เป็นเวลายาวนาน ต่อมา...มีฝนตกลงมาในท้องจักรวาลที่มีเพียงอากาศ น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรกเป็นฝนที่มีขนาดเล็กมาก จากนั้นจึงมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งขนาดเท่ากับลำของต้นตาล เนื่องจากฝนที่ตกลงมาอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนจึงเพิ่มระดับสูงขึ้น จนกระทั่งน้ำท่วมเต็มทั่วท้องจักรวาล^๗

การที่ฝนทรงตัวอยู่ได้ เพราะมีลมมารองรับไว้เหมือนภาชนะ จึงทำให้น้ำไม่รั่วไหล กระจายแต่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ด้วยคุณสมบัติของลมทำให้น้ำค่อยๆ ยุบจากเบื้องบนลงระดับต่ำลงเรื่อยๆ เมื่อระดับน้ำลดลง ทำให้ที่ตั้งของภพต่างๆ ปรากฏขึ้น เริ่มตั้งแต่พรหมชั้นต่างๆ เรื่อยลงมาจกชั้นบนสู่ชั้นล่าง จนถึงสวรรค์ชั้นที่ ๑

เมื่อระดับน้ำลดลงมาถึงระดับพื้นดิน เริ่มอึดตัวไม่ลดลงอีก เมื่อน้ำนิ่งจึงเกิดการรวมตัวกันเป็นตะกอนลอยอยู่เหนือผิวน้ำ ซึ่งตะกอนนี้เกิดจากการรวมตัวของธาตุหยาบ ตะกอนที่รวมตัวกันและลอยขึ้นอยู่เหนือน้ำนี้ คล้ายกับการลอยของใบบัวที่อยู่เหนือน้ำ คือลอยอยู่ได้โดยไม่จม มีสีเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นหอม เรียกว่า “จวนดิน”

หลังจากแผ่นดินเกิดขึ้นแล้ว ก็มีต้นไม้เกิดขึ้น ต้นไม้ที่เกิดขึ้นชนิดแรกคือ ดอกบัว เป็นบัวที่มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งต่างจากบัวในปัจจุบันที่เป็นไม้ล้มลุกและขึ้นเฉพาะในน้ำ บัวนี้จะเกิดขึ้นทุก

^๖ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๕๖/๗๖.

^๗ กองวิชาการ, มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, จักรวาลวิทยา, (ปฐมธานี : ม.ป.ท, ๒๕๔๘), หน้า ๘๙-๙๐.

ครั้งที่โลกกำเนิดขึ้นหลังจากถูกทำลาย การเกิดขึ้นของดอกบัวนี้ จะเป็นสิ่งที่บอกว่า จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิด

มนุษย์ในยุคแรกกำเนิดโลก คือพวกอุปติเทพ หรือโอปปาติกเทวดา เป็นพรหมที่หมดบุญหรือสิ้นอายุจากสวรรค์ชั้นอาภัสสรพรหม การเกิดมาเป็นมนุษย์ในยุคแรกนี้ เป็นการเกิดเอง โดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เกิดแล้วก็โตเต็มวัยทันที มนุษย์ที่มาจากชั้นอาภัสราพรหมจะมีรูปร่างและลักษณะเหมือนขณะที่ยังเป็นพรหม ซึ่งปรารถนาอะไรก็ได้ตั้งใจปรารถนา สามารถเนรมิตเพียงคิดเอา มีความอึดอ้อมใจเป็นอาหาร มีแสงสว่างในตัวเอง คือมีรัศมีแสงสว่างแผ่พุ่งออกจากกาย เหาะเหินเดินอากาศได้ และอยู่อาศัยในวิมานอันสวยงาม เมื่อมาสู่โลกนี้ซึ่งขณะนั้นเต็มไปด้วยน้ำ มีแต่ความมืดมิดไม่มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ไม่มีกลางวันและกลางคืน และยังมีเพศหญิงและเพศชาย

อาภัสสรพรหมเหล่านั้นเห็นดินที่มีสีอันสวยงาม มีกลิ่นหอม เห็นแล้วก็อยากจะหยิบขึ้นมาชิม จึงหยิบใส่ปากเพื่อลิ้มรส เพียงแค่จ้วงดินสัมผัสปลายลิ้น รสดินก็แผ่ซาบซ่านไปทั่วร่างกาย พวกมันติดใจในรสชาตินั้น ต่อมา ก็เกิดผิวดินและแผ่นดินตามลำดับ พร้อมด้วยสี กลิ่นหอมและมีรสอร่อย ก็ยิ่งพากันกินและติดใจในรสมากขึ้น จนร่างกายหยาบกระด้างมากขึ้น ต่อมาก็เกิดเถาไม้ ก็พากันกินเถาไม้ พอเถาไม้หมดไปก็เกิดข้าวสาลีไม่มีเปลือก เป็นเมล็ดข้าวสาลีมีกลิ่นหอม ก็พากันกินเป็นอาหารอย่างอร่อย จนร่างกายหยาบแข็งกระด้าง ปรากฏเป็นเพศชายและเพศหญิงขึ้น ด้วยเหตุที่มนุษย์มีเพศต่างกันเป็นเพศหญิงและเพศชาย ทำให้มนุษย์เพ่งเล็งกันและกัน ก็เกิดความกำหนัดเสนหา มีความสนใจในเพศตรงกันข้ามพากันจับคู่ผสมสู่เสพเมถุนธรรมต่อกัน เนื่องจากการเสพเมถุนธรรมนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่ ทำให้มนุษย์ส่วนมากเห็นการที่หญิงชายเสพเมถุนกันเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จึงพากันห้ามปราม จับแยก รวมทั้งติเตียนคำว่า จนกระทั่งพากันขับไล่ด้วยคำว่า “สัตว์ทั้งหลายเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกัน ก็โปรยฝุ่นลงบ้าง โปรยขี้เถาลงบ้าง โปรยโคลมยลงบ้าง ด้วยการกล่าวว่า “**คนถ้อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ้อย เจ้าจงฉิบหาย**”^๔ พวกมนุษย์จึงพากันแยกออกไปสร้างบ้านเรือนเพื่อปกปิดการมีเพศสัมพันธ์ทำให้เกิดสังคมขึ้นมา

ต่อมา เมื่อประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้น จึงมีการสร้างบ้านเรือนของใครของมัน มีการปักปันเขตแดนเป็นของตนเอง กลายเป็นเขตหวงห้ามสำหรับคนอื่น จึงทำให้เกิดการล่วงล้ำละเมิดเขตแดนของกันและกัน นำมาซึ่งการทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน สร้างความวุ่นวายเกิดขึ้นไปทั่วสังคม

เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัว ครอบครัว สังคม และเศรษฐกิจ ก็พากันปริวิตกจัดประชุมเสวนาวาว่า ควรสรรหาใครสักคนให้มาใช้อำนาจและหน้าที่ตัดสินชี้ขาดระงับกรณีพิพาทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เมื่อประชุมลงประชามติกันแล้วก็กำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเป็นหัวหน้า โดยกำหนดคุณสมบัติไว้ ๔ ประการ คือ^๕ ๑) ต้องเป็นคนที่รูปร่างสวยงามยิ่งกว่าใคร (อิริฎุปโตโร) ๒) ต้องเป็นคนที่น่าดูน่ามองยิ่งกว่าใคร (ทัสสนียโตโร) ๓) ต้องเป็นคนที่น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งกว่าใคร (ปาสาทิกโตโร) ๔) ต้องเป็นคนที่มีความสามารถมากกว่าใคร (มเหสักขโตโร) ดังนั้น บุคคลซึ่งประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้ จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ปกครองดูแลในฐานะเจ้าของ

^๔ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๙๒.

^๕ สิริภพ เหล่าตระกูล, พุทธศาสตร์การเมือง, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

แผ่นดินจึงเกิดมีคำว่า “ซัตติยะ” ขึ้น โดยประชาชนยินดีแบ่งผลประโยชน์แก่ผู้ปกครองนั้นเนื่องจากผู้ปกครองดูแลความสงบสุขภายในสังคม

สำหรับวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวสังคมนศาสตร์ ในการศึกษาเกี่ยวกับการกำเนิดและวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวสังคมนศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ช่วยในการศึกษาค้นหารากเหง้าของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในวิธีการเหล่านั้นต้องอ้างอิงถึง **ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin)** นักชีววิทยาชาวอังกฤษรวมอยู่ด้วย กล่าวคือ ในหนังสือชื่อ “The Descent of Man “ (ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๘๗๑) ดาร์วินแสดงทัศนะไว้ว่า สิ่งมีชีวิตที่สามารถรอดมาได้จนสร้างสังคมมนุษย์ได้เพราะเกิดจากกฎของ “การคัดเลือกโดยธรรมชาติ” ชาร์ล ดาร์วิน ได้ให้ความหมายของคำว่า “การคัดเลือกโดยธรรมชาติ” หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเก็บรักษาหรือคงไว้ซึ่งลักษณะบางอย่างที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งลักษณะบางอย่างที่คงไว้นั้นมีประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตนั้นๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตพวกเดียวกัน ดังนั้น การที่มนุษย์สามารถอยู่รอดได้มาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะธรรมชาติได้คัดเลือกแล้วว่า เป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งที่เหมาะสมที่จะอยู่รอด ทั้งนี้ เพราะมนุษย์ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่างเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา โดยที่สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตต้องรู้จักปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้ากับสภาพการณ์นั้นได้เป็นอย่างดีจึงจะสามารถอยู่รอดได้ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับความแข็งแรงหรือความฉลาดอย่างใดอย่างหนึ่งก็หาไม่ ดังที่ชาร์ล ดาร์วิน ได้กล่าวเป็นอมตพจน์เป็นภาษาอังกฤษไว้ว่า “It is not the strongest of the species that survive, nor the most intelligent, the one most responsive to change.”

ไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนใดสามารถยืนยันได้ว่า มนุษย์เรานั้นมีกำเนิดมาจากไหน มีความเป็นมาอย่างไร ถึงแม้ว่านักวิทยาศาสตร์ได้ขุดพบโครงกระดูกในทวีปแอฟริกาซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นโครงกระดูกของมนุษย์ยุคแรกๆ อาจมีชีวิตอยู่อย่างน้อยที่สุดประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่สิ่งมีชีวิตที่ใกล้เคียงกับมนุษย์ที่แท้จริงในปัจจุบันมากที่สุดน่าจะอยู่ในช่วง ๔๐,๐๐๐ - ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ซึ่งถือกันว่าเป็นช่วงแรกสุดของประวัติศาสตร์ของมนุษย์ซึ่งแสดงถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่การใช้ชีวิตอยู่ในถ้ำ มาเป็นชุมชนเกษตร ชุมชนเมือง จนกระทั่งสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมในยุคแรกๆ ขึ้นได้ ประมาณ ๔๐,๐๐๐ ปีก่อน คริสตศักราช

มนุษย์เริ่มสร้างที่อยู่อาศัย รู้จักดนตรี และวาดภาพบนผนังถ้ำ เมื่อประมาณ ๘,๐๐๐ ปีก่อน ค.ศ. เริ่มวิวัฒนาการมาสู่ชุมชนเกษตรและแลกเปลี่ยนซื้อขายกันระดับชุมชน ยุคแรกเริ่ม ปรากฏขึ้น เมื่อ ๕,๐๐๐ ปี และต่อมาจึงเกิดวิวัฒนาการเข้าสู่อารยธรรมที่อียิปต์ และเมโสโปเตเมีย ต่อมาอีกราว ๓,๐๐๐ ปี มนุษย์เริ่มรู้จักกิจกรรมพื้นฐานที่สำคัญ เช่น การก่อสร้าง ทำเครื่องปั้นดินเผา เย็บผ้า และเพาะพันธุ์สัตว์ เป็นต้น ในขณะเดียวกัน นักสังคม-มานุษยวิทยา ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพอเป็นสังเขปไว้ดังนี้

๑. มนุษย์เอป (Apes) เชื่อกันว่ามนุษย์วิวัฒนาการจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในจำพวกไพรเมต (primates) ซึ่งได้วิวัฒนาการออกเป็น ๒ สาย สายแรก ได้แก่ พวกลิงชนิดต่างๆ สายที่สอง ได้แก่ แมนเอป (man-ape) หรือมนุษย์วานรซึ่งคาดว่ามีชีวิตอยู่เมื่อ ๒๕ ล้านปีมาแล้ว (ซากมนุษย์วานรได้ถูกค้นพบเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๐ ที่ประเทศเคนยา ทวีปแอฟริกา)

๒. มนุษย์ออสตราโลพิเทคัส (Australopithecus) มีชีวิตอยู่ประมาณ ๓-๕ ล้านปีมาแล้วมีลักษณะสำคัญคือ สามารถยืนตัวตรง มีขนาดสมองประมาณ ๘๙๐ ซีซี มีความสามารถในการใช้เครื่องมือต่างๆ ได้มีการค้นพบซากกะโหลกและสมองเมื่อปี ค.ศ.๑๙๒๐ ที่ประเทศแทนซาเนีย ทวีปแอฟริกา

๓. มนุษย์โฮโมฮาบิลิส (Homo habilis) มีชีวิตอยู่ประมาณ ๑-๒ ล้าน ๓ แสนปีมาแล้วเชื่อกันว่าได้วิวัฒนาการต่อจากออสตราโลพิเทคัส ลักษณะเด่นคือ มีสมองขนาดใหญ่ มีโครงสร้างร่างกายเกือบตรง กระดูกมือคล้ายมนุษย์จึงมีความสามารถใช้เครื่องมือ ได้มีการค้นพบซากเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ที่ประเทศแอฟริกา

๔. มนุษย์โฮโมเอเรคตัส (Homo erectus) มีวิวัฒนาการต่อจากโฮโมฮาบิลิส มีชีวิตอยู่ประมาณ ๑ ล้าน- ๕ แสนปีมาแล้ว อาศัยอยู่ทั้งในทวีปเอเชียและยุโรป มีลักษณะเด่นคือ ลำตัวตรง มีขนาดสมองประมาณ ๑,๓๐๐ ซีซี และสามารถทำเครื่องมือต่างๆ มีการค้นพบซากในปีค.ศ.๑๘๙๑ บนเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย จึงเรียกว่า “มนุษย์ชวา” ในขณะที่ค้นพบที่ประเทศจีนจึงเรียกว่า “มนุษย์ปักกิ่ง”

๕. มนุษย์โฮโมเซเปียนส์ (Homo sapiens) มีชีวิตอยู่ประมาณ ๑ แสนปีมาแล้ว วิวัฒนาการของมนุษย์โฮโมเซเปียนส์รุ่นแรกคือ มนุษย์นีแอนเดอร์ทัล (Neanderthals) ได้มีการค้นพบเมื่อปีค.ศ. ๑๘๕๖ ที่หุบเขานีแอนเดอร์ทัล ประเทศเยอรมนี มีลักษณะเด่นคือ เดินตัวตรง พูดได้บ้าง สามารถทำเครื่องมือที่ซับซ้อนได้ มีขนาดสมองประมาณ ๑,๔๐๐ ซีซี พัฒนาการของมนุษย์โฮโมเซเปียนส์ที่มีวิวัฒนาการใกล้เคียงกับมนุษย์มากที่สุด คือมนุษย์โครมาญอง (Cro-magnon man) มีสมองขนาดเท่ามนุษย์ปัจจุบัน รู้จักทำเครื่องประดับ รูปปั้น เครื่องนุ่งห่ม ที่ปักอาศัยและอาวุธล่าสัตว์ มีความคิดซับซ้อน และมีการใช้คำในภาษามากขึ้น ค้นพบเมื่อปีค.ศ.๑๘๖๔ ที่ประเทศฝรั่งเศส มีชีวิตอยู่ประมาณ ๓ หมื่นปีมาแล้ว

โดยสรุปแล้ว วิวัฒนาการความเป็นมาของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตจากสถานะหนึ่งไปอีกรัฐสถานะหนึ่ง เช่น เมื่อมีการกล่าวถึงสวรรค์ชั้นอภิสวรรค์หรือโอปปาติกเทวดา เป็นต้น ซึ่งอาจจะมองได้ว่าเป็นทัศนคติหรือความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก็ได้ เพราะมีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถทดสอบหรือทดลองด้วยเครื่องมือหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันได้ แต่ในตอนท้ายของวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์นี้ ก็สามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการของวิวัฒนาการของมนุษย์ว่า มีความสัมพันธ์กับการกำเนิดของสังคมในปัจจุบันได้อย่างไร ซึ่งสัมพันธ์กับแนวสังคมศาสตร์ ที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์เรานั้นมีวิวัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไปทั้งด้านกายภาพและชีวภาพ โดยผ่านการปรับตัว และพัฒนาเพื่อให้เข้ากับสภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจนสามารถอยู่รอดมาได้ถึงปัจจุบันนี้

๑.๒.๓ องค์ประกอบของมนุษย์

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ ได้แก่ **ขันธ์ ๕ (Five Aggregates)** ดังนี้^{๑๐}

^{๑๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

๑. รูปขันธ์ (Corporeality) ได้แก่ ส่วนที่เป็นอวัยวะหรือร่างกาย พฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้ และสัมผัสได้

๒. เวทนาขันธ์ (feeling) ได้แก่ ความรู้สึกหรืออารมณ์สัมผัส (Sensation) ซึ่งเรียกว่า ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์ เช่น สุข-ทุกข์, ดีใจ-เสียใจ, หรือเฉยๆ เป็นต้น

๓. สัญญาขันธ์ (Perception) ได้แก่ หน่วยความจำหรือส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย ซึ่งได้แก่ ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ต่างๆ เช่น ขาว แดง ดำ เหลืองและน้ำเงิน เป็นต้น

๔. สังขารขันธ์ (Mental Formations) ได้แก่ ประუნแต่งจิตให้มีคุณสมบัติต่างๆ เช่น ให้เป็นกุศล (ดี) ให้เป็นอกุศล (ชั่ว) และให้เป็นอภัยากฤต (ไม่ดี-ไม่ชั่ว)

๕. วิญญาณขันธ์ (Consciousness) ได้แก่ หน่วยรับรู้ทางอายตนะทั้ง ๖ ประการคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเรียกว่า วิญญาณ ๖

ขันธ์ ๕ นี้ ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวสรุปไว้ว่า มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม กล่าวคือ ในส่วนที่เป็นรูปขันธ์จัดเป็นรูป ส่วนที่เหลือคือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ จัดเป็นนาม

๑.๒.๔ ชีวิตมนุษย์

คำว่า “ชีวิต” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายไว้ว่า “ชีวิต คือความเป็นอยู่” ตรงกันข้ามกับความตาย หมายถึงว่า ผู้ที่มีชีวิต คือผู้ที่ยังเป็นอยู่ ถ้าหากว่า ไม่เป็นอยู่ (ตาย) ก็ไม่เรียกว่า “ชีวิต” หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวไว้ว่า “ชีวิตคือ การต่อสู้, ศัตรูคือยากำลัง, อุปสรรค คือทางแห่งความสำเร็จ” ความหมาย ทุกชีวิตต้องดิ้นรน ต้องต่อสู้ ต้องทำการงาน ต้องขยัน ดังคำว่า “...ชีวิตไม่สิ้น ก็ต้องดิ้นต่อไป ชีวิตไม่สิ้น มันก็สิ้นใจ...” มนุษย์ทุกคนที่ยังไม่สิ้นใจ ก็ต้องต่อสู้ตลอดเวลา นับตั้งแต่วันที่เกิดมาเป็นทารกจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต^{๑๑}

วิลเลียม เชกสเปียร์ (William Shakespear) กวีเอกชาวอังกฤษ ได้กล่าวไว้ว่า “Life is but a walking shadow” ซึ่งแปลว่า “ชีวิตเป็นเพียงเงาที่เดินได้เท่านั้น” แสดงให้เห็นว่า เชกสเปียร์ ได้มองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืน ไม่เป็นของจริง ไม่เป็นแก่นสารเหมือนเงาที่ไม่ใช่ของจริง

ชีวิตในแง่ความไม่เป็นแก่นสารนี้ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์เสมือนกับสิ่งต่างๆ จำนวน ๗ สิ่งดังนี้^{๑๒}

๑. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนหยาดน้ำค้าง หมายความว่า ธรรมดาว่าหยาดน้ำค้างที่โบยบิน เมื่อพระอาทิตย์อุทัยขึ้น ถูกต้องแสงแดดบ้าง ไร่ร้อนบ้าง ก็ปลิ้นเหือดหายไป ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ฉนั้นใด, ชีวิตมนุษย์ก็ฉนั้นนั่น เมื่อมีเกิดแล้ว ก็มีชรา พยาธิ มรณะ คอยรุมเผา ให้เป็นอยู่ได้ไม่นาน ไม่ทันไรก็ปลิ้นดับสูญไป

^{๑๑} คุณ โทชนันท์, อ่างใน พระมหาสนอง บัจโจปการี, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

^{๑๒} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓ /๑๒๔/๓๔๕.

๒. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนตอม่น้ำ หมายความว่า ธรรมดาว่าตอม่น้ำ เมื่อตั้งขึ้น เพราะฝน เมล็ดโต ตกกระทบพื้นอย่างแรง ย่อมพลันจะแตก ไม่อาจตั้งอยู่ได้นาน ฉะนั้น, ชีวิตมนุษย์ก็ฉนั้นนั้น เกิดขึ้นเพราะการประจวบแห่งเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยสลายจากกัน ก็พลันที่จะดับ

๓. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนรอยไม้ที่ซิดลงไปใต้น้ำ หมายความว่า ธรรมดาว่าน้ำเป็นของไม่ แยกออกจากกัน เมื่อคนเอาไม้ซิดให้แยกออกจากกัน พอไม่มีไม้คั้น น้ำก็กลับเลื่อนไหลเข้าหากันอีก รอยจะปรากฏในชั่วเวลาไม่กี่กำลังซิดลง ฉะนั้น, ชีวิตมนุษย์ก็ฉนั้นนั้น ที่ยังไม่เป็นไปเพราะปัจจัยเอื้อหนุน

๔. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนลำธารน้ำที่ไหลจากภูเขา หมายความว่า ธรรมดาว่ากระแส น้ำในลำธาร ย่อมไหลไปไกล มีกำลังเชี่ยว พัดพาเอาสิ่งทีอาจนำไปได้ โดยไม่มีหยุด มีแต่จะไหลไปอย่าง เดียว ฉะนั้น, วันคืนล่วงไปๆ ก็นำเอาชีวิตตามไปด้วย ไม่มีหยุดพัก มีแต่จะรุกร้าไปส่วนเดียว ฉะนั้น

๕. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนก้อนเขษะ หมายความว่า บุคคลย่อมถ่มเขษะ(น้ำลาย) ที่ปลาย ลิ้นได้โดยง่าย ฉะนั้น, ชีวิตมนุษย์นี้ ก็ย่อมจะเป็นของดับได้โดยง่าย ฉะนั้น

๖. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนชิ้นเนื้อมาไฟ หมายความว่า ชิ้นเนื้อที่บุคคลเอาใส่ลงใน กระทะเหล็กอันร้อนตลอดวันยังค่ำ ย่อมจะพลันไหม้ ไม่ตั้งอยู่นาน ฉะนั้น, ชีวิตมนุษย์นี้ ก็ต้องถูกเพลิง กิเลสและเพลิงทุกข์เผาผลาญให้เหี่ยวเกรียม ไม่สามารถที่จะอยู่ได้นาน ฉะนั้น

๗. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือน...โคที่เขาจะฆ่า หมายความว่า โคที่จะถูกฆ่าจะต้องถูกนำไปสู่ที่ จะฆ่า ก้าวเท้าเดินไปเท่าไร ความตายก็ใกล้เข้ามาทุกที ชื่อนี้ฉนั้น, ชีวิตมนุษย์นี้ วันคืนล่วงไปเท่าไร ก็ ใกล้ความตายเข้าไปทุกที ฉะนั้น

จึงกล่าวได้ว่า ชีวิต คือการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมทั่วไป เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้เราดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

๑.๒.๕ ประเภทของมนุษย์

ตามแนวพุทธศาสตร์ ได้จัดแบ่งมนุษย์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งดำรงชีพอยู่ในโลกปัจจุบันแต่มีความ เป็นอยู่ที่แตกต่างกันตามลักษณะการกระทำ (กรรมดีหรือชั่ว) ของแต่ละคน โดยสามารถสรุปมนุษย์ ออกเป็น ๔ ประเภท ตามวิมานวัตรอุรธกถา คือ^{๑๓}

๑. มนุษย์นรก หมายถึง มนุษย์ที่มีนิสัยชั่วช้าบาปหนา โหดร้าย สันดานดิบ ชอบสร้าง ความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นอย่างมาก ประพฤติทุจริตมีฉาชีพผิดมนุษย์ธรรมดา ฆ่าสัตว์ ฆ่าคน ลักขโมย ปล้นจี้ทรัพย์ของผู้อื่นเป็นปกติ ทำตัวเป็นอันธพาลข่มเหงรังแกผู้อื่น ประหนึ่งว่า ผุดขึ้นมาจากนรกที่มี ความโหดร้ายทารุณ มนุษย์พวกนี้ไม่ชอบอยู่ในบ้านอย่างคนทั่วไป แต่กลับชอบอยู่ในคุกตะราง ถูกจอง จำ หมตอิสรภาพ ต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัส

๒. มนุษย์เปรต หมายถึง มนุษย์ที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก เที้ยวแสวงหาอาหาร ผ่านุงฝ่าห่มเท่านั้น กว่าจะได้ก็ยากลำบาก แม้จะมีความเพียรขยันหาทรัพย์อย่างไร ก็ไม่พอใช้พอกิน ลักที่ มีแต่ความอดอยากเข้าครอบงำ มากไปด้วยความทุกข์ เขาว่าตรงไหนดี หากินสะดวก ก็ไปที่นั่น

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ.อ.(บาลี) ๑/-/๒๒-๒๓.

พอไปถึงที่ตรงนั้นกลับไม่เจริญดังที่เขาพูดถึง คนมักเรียกคนประเภทนี้ว่า “คนกาลกิณี” เหมือนผู้มา จากภูมิปรตที่มีแต่ความอดทนอยากแค้นแค้น

๓. มนุษย์เตี้ยรัจฉาน หมายถึง มนุษย์บางจำพวกที่มักอาศัยอยู่กับผู้อื่น เหมือนแมว ม้า หมู เป็ด ไก่ สุดแล้วแต่เจ้านายจะใช้ให้ทำอะไร ก็อุตสาหะทำงานที่ลำบากไม่สะดวก สบาย หลังจาก ทำงานเสร็จแล้ว เจ้านายจะให้อะไรที่ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ก็ต้องรับเอาใจ ถ้าเป็นอาหารก็ไม่มีสิทธิ์เลือก ต้องกินอาหารเหลือเดนบ้าง อาหารหยาบบ้าง ถึงคราวเจ้านายดูด่าว่า ก็ต้องเกิดความสะดุ้งหวาดกลัว หาคความสะดวกสบายไม่ได้ เพราะเป็นคนมีกรรม ไม่มีความคิดที่จะเลี้ยงชีพของตนโดยความอิสระ ต้องทุกข์ทนต่อความเป็นทาสอย่างแสนสาหัส คนที่มีลักษณะนี้ เพราะการกระทำในอดีตมีความหลง ผิด พ่อแม่ ครูอาจารย์ มีพระคุณมากล้น แต่มองไม่เห็นพระคุณท่าน ไม่เชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ ครู อาจารย์ ชำแยงเสียงคำไม่ตักฟาก ไม่ให้ความเคารพอีกด้วย

๔. มนุษย์เทวดา หมายถึง มนุษย์ที่รู้จักสิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดเป็นโทษ รู้จักบาปบุญคุณ โทษ รู้จักว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนชั่ว แล้วละเว้นสิ่งที่เป็นบาปอกุศล ตั้งใจประพฤติตนอยู่ในความดี มีศีล ๕ เป็นปกติมิได้ขาด มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำชั่ว ใช้ชีวิตของตนเองได้อย่างมีอิสระ ไม่อยู่ไปวันๆ เป็นมนุษย์ผู้ใจสูง บำเพ็ญบุญกุศลอยู่เป็นประจำ ทำทั้งทาน ศีล และเจริญภาวนา ทั้งทำ ตัวเองและชักชวนผู้อื่น มนุษย์ประเภทนี้เป็นประดุจเทพบุตร เทพธิดาที่จุติลงมาয়ังโลกมนุษย์

เพราะเหตุนี้ ในทางพุทธศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ผลจากการกระทำของมนุษย์นี้เองที่เป็น เครื่องจำแนกมนุษย์ให้แบ่งเป็นประเภทตามลักษณะดังกล่าวมานี้ เพราะในทางพระพุทธศาสนามี ความเชื่อกันว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น ผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต

๑.๒.๖ ลักษณะสำคัญของมนุษย์

ลักษณะของมนุษย์มีผลต่อพฤติกรรมความอยู่รอดและความเจริญ มนุษย์ได้เปรียบกว่าสัตว์ ประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะตัวตั้งตรง สมอที่มีขนาดใหญ่กว่าสัตว์ประเภท อื่นๆ เมื่อ เทียบกับขนาดของร่างกาย และรู้จักใช้แนวความคิดสร้างภาพหรือสัญลักษณ์ อันเป็นพื้นฐานให้มีการ สร้างสรรค์และถ่ายทอดวัฒนธรรม มนุษย์มีลักษณะหลายอย่างเหมือนกับสัตว์ประเภทอื่นๆ แต่บาง ลักษณะก็เป็นลักษณะเฉพาะที่ผิดไปจากสัตว์อื่นๆ และเป็นลักษณะที่ได้เปรียบ ลักษณะสำคัญของ มนุษย์ปัจจุบันมีดังนี้^{๑๔}

๑. ยืนตัวตรง และเคลื่อนที่ด้วย ๒ ขา

๒. ช่วงขายาวกว่าแขน

๓. หัวแม่มือ หัวแม่เท้าสั้น โดยหัวแม่มือพับงอเข้ามา อุ้งมือและนิ้วทั้ง ๔ งอได้มนุษย์จึง สามารถใช้มือจับ ดึง ฉีก ขว้าง ทูบ แกะ ฯลฯ และสามารถสร้างเครื่องมือได้ตามต้องการ

๔. กระดูกสันหลังตั้งตรง แต่มีลักษณะโค้งเป็นตัว S

^{๑๔} ณรงค์ เสียงประชา. มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒-๑๓.

๕. ร่างกายไม่ค่อยมีขน
๖. กระดูกคอ ต่อจากใต้ฐานหัวกะโหลก
๗. สมองมีขนาดโตเมื่อเทียบกับขนาดของร่างกายและทรงคุณภาพยิ่ง
๘. หน้าสั้นและแบน หน้าผากค่อนข้างตั้งตรง
๙. ขากรรไกรสั้น และแนวฟันตามเพดานปากโค้งเกือบเป็นรูปครึ่งวงกลม
๑๐. เขี้ยวไม่โตกว่าฟันหน้ากราม
๑๑. ฟันหน้ากรามซี่ที่หนึ่งและซี่ที่สองไม่ต่างกันมาก
๑๒. มีระบบสืบพันธุ์ไม่จำกัดขอบเขต สามารถสืบพันธุ์ในเวลาใดๆ ก็ได้
๑๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยมนุษย์ด้วยกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยทารก
๑๔. มนุษย์เป็นสัตว์กินทั้งพืชและสัตว์มากที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย
๑๕. ช่วงหลังจากที่มนุษย์เจริญวัยเต็มที่นั้นนานมาก เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์อื่นๆ

จากลักษณะที่สำคัญของมนุษย์มีผลต่อพฤติกรรมความอยู่รอดและความเจริญ ส่งผลต่อการส่งเสริมศักยภาพของมนุษย์ทำให้มนุษย์มีศักยภาพ ลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะที่ผิดไปจากสัตว์อื่นๆ และเป็นลักษณะที่ได้เปรียบดังนี้

๑. การรู้จักใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันได้
๒. สามารถกำหนดบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข
๓. มีวัฒนธรรมอันแสดงถึงความเชื่อและพฤติกรรมของวิถีชีวิต
๔. ความสนใจที่จะอยากรู้ในสิ่งใหม่ๆ สำหรับการดำเนินชีวิต
๕. ความสามารถในการเลียนแบบ
๖. ความพยายามที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จได้
๗. ความทรงจำ มนุษย์สามารถที่จะจำเรื่องราวในอดีตได้และเป็นประสบการณ์ในการแก้ปัญหา สำหรับใช้เป็นแนวทางในอนาคต
๘. ความสามารถในการสร้างมโนภาพ
๙. การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิด เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ
๑๐. รู้จักใช้ภาษาในการสื่อความหมาย ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน และการสร้างสัญลักษณ์แทนคำพูด

๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

๑.๓.๑ ความเป็นมาของมนุษย์กับสังคม

มนุษย์มีความผูกพันกับสังคมอย่างใกล้ชิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่อริสโตเติลนักปรัชญาเมธีชาวกรีกโบราณได้กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (Man is a Social Animal) คำว่า “สังคม” (Society) คำในภาษาบาลี แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สัง” กับ “คม” สัง แปลว่า “ด้วยกัน, ร่วมกัน” ส่วนคำว่า “คม” แปลว่า “ไป, ดำเนินไป” เมื่อนำคำสองคำมารวมกันจึงมี รูปเป็น “สังคม” แปลว่า

“ไปด้วยกัน, ไปพร้อมกัน”^{๑๕} พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๖} กล่าวไว้ว่า สังคม คือ คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในขณะที่ สุพิศวง ธรรมพันธ^{๑๗} กล่าวไว้ว่า สังคม คือ ผู้คนทุกเพศทุกวัยที่อยู่รวมกันเป็นหมู่พวก ภายในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่แน่นอนจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อประโยชน์ เกิดความเรียบร้อยและความผาสุกของการดำรงชีวิตร่วมกัน หรือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน เช่นเดียวกับ สุดา ภิรมย์แก้ว^{๑๘} กล่าวว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนมากกว่าสองคนขึ้นไปมาอยู่รวมกันเป็นระยะเวลาในขอบเขต สมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเองและที่สำคัญที่สุด คือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ตามที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า “สังคม” เกิดจาก กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกัน โดยยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันในการดำเนินชีวิต มีองค์ประกอบและหน้าที่หลายประการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักปราชญ์หลายท่านที่ได้ให้ทัศนะต่อความเป็นมาของมนุษย์ว่า มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันตั้งแต่ในอดีต ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดสังคมขึ้นดังนี้

ในหนังสือชื่อว่า “The Republic “เพลโต (Plato) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เพลโตนั้นมีความเชื่อว่า มนุษย์จะต้องอยู่รวมกันเป็นสังคมเพราะมนุษย์ไม่สามารถจะประกอบความดีได้โดยแยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Isolation) ในขณะที่อริสโตเติล(Aristotle) ซึ่งเป็นศิษย์ของเพลโตได้กล่าวถึงมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์การเมือง (Political animal) เท่านั้น^{๑๙}

นักปราชญ์ชาวกรีก ๔๐๙ ก่อนคริสต์ศักราช โดยใช้วิธีการศึกษาแบบสังเกตการณ์และสนทนา แล้วเก็บรวบรวมข้อมูล ต่อมาในยุคกลาง คือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๕-๑๕ ซึ่งเป็นยุคที่คริสต์ศาสนารุ่งเรือง และมีอิทธิพลสูงสุดในอาณาจักรโรมัน การศึกษาเรื่องราวของมนุษย์และสังคมจึงถูกห้ามโดยสิ้นเชิง^{๒๐}

^{๑๕} จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๙.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๗๑.

^{๑๗} สุพิศวง ธรรมพันธ อ่างใน สนธยา พลตรี, หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๒.

^{๑๘} สุดา ภิรมย์แก้ว, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๗.

^{๑๙} อานนท์ อาภาภิรม, รัฐศาสตร์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๕-๘.

^{๒๐} พิชัย ผกาทอง, อ่างใน สนธยา พลตรี, หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

นักปราชญ์หลายท่าน ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับมูลเหตุที่มนุษย์ได้เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีดังนี้^{๒๑}

Thomas Hobbes ชาวอังกฤษ เกิดในปี ค.ศ.๑๕๘๘ เขามีความเชื่อว่า ก่อนที่มนุษย์จะมาอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น มนุษย์มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติซึ่งเป็นสภาพที่ปราศจากสังคม รูปแบบการปกครองหรือรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย และไม่มีคุณธรรม เขามีความเห็นที่ “มนุษย์ตามธรรมชาติแล้ว มีความต้องการและมีเหตุผล” (Desire and reason) แต่ “มนุษย์มีความต้องการมากกว่าเหตุผล” ดังนั้น การใช้พลังกำลังจึงเป็นเครื่องมืออันเดียวที่จะควบคุมสิทธิของมนุษย์ตามธรรมชาติ มนุษย์ตามสภาพธรรมชาติ จึงมีแต่ความโหดร้ายทารุณ เห็นแก่ตัว เอาเปรียบผู้อื่น และเพื่อขจัดความชั่วร้ายดังกล่าว มนุษย์จึงสัญญาที่จะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคม โดยละทิ้งสภาพธรรมชาติที่เลวร้ายเหล่านั้นเสีย

John Locke ชาวอังกฤษ เกิดในปี ค.ศ.๑๖๓๒ เขามีความเชื่อว่า “แต่เดิมมนุษย์มีชีวิตอยู่ตามสภาพธรรมชาติที่ปราศจากสังคม แต่มีความเห็นว่า สภาพธรรมชาติของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยสันติภาพ เมตตาธรรม การอุปการะเอื้ออาทรต่อกันและกัน และการอนุรักษ์” ซึ่งเขามีความคิดว่า “สภาพธรรมชาตินั้นมิได้ขาดกฎหมาย เพราะมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอยู่แล้ว และย่อมมีสิทธิต่างๆ ตามธรรมชาติ” (Natural right) อย่างไรก็ตาม เพื่อขจัดความยุ่งยากสับสนในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มนุษย์จึงตกลงทำสัญญาที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อความเรียบร้อย

Jean Jacques Rousseau ชาวฝรั่งเศส เกิดในปี ค.ศ.๑๗๑๒ เขามีความคิดว่าสภาพธรรมชาตินั้น เต็มไปด้วยความสุขสูงสุด มนุษย์ตามสภาพธรรมชาตินั้นมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และมีความสบายไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ หรือเกิดความยุ่งยากใดๆ เลย แต่มีปัจจัย ๒ ประการที่กระตุ้นให้มนุษย์จำต้องมารวมกันอยู่ในสังคม คือ มนุษย์มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ปัจจัยดังกล่าวนี้เองเป็นเหตุให้เกิดการกดขี่ข่มเหง และการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังนั้น มนุษย์จึงถูกบังคับให้ต้องละทิ้งสภาพอันสุขสมบูรณ์นั้นเสีย แล้วมารวมกันทำสัญญาสังคมขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อย และคุณธรรม

ดังนั้น “สังคม” เกิดจากกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน โดยยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันในการดำเนินชีวิต มีองค์ประกอบและหน้าที่หลายประการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า สังคมเกิดและดำรงอยู่เพื่อธำรงรักษาและเสริมสร้างคุณค่าแก่ชีวิตมนุษย์เนื่องมาจาก^{๒๒}

๑. **สภาวะธรรมชาติของมนุษย์** (Human Nature) ต่างจากสัตว์โลกอื่น สภาวะธรรมชาติของมนุษย์ส่วนที่แตกต่างและพิเศษจากสัตว์อื่น ได้ปรับเปลี่ยนหรือพัฒนามนุษย์ให้มีวิถีชีวิตในการรวมกลุ่มทั้งในด้านความรู้สึกนึกคิดและลักษณะการอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ

๑.๑ ความต้องการของมนุษย์พัฒนาไปถึง ๒ ระดับ คือ ความต้องการเบื้องต้น (Basic Need) เริ่มจากความต้องการที่จะรักษาชีวิตให้อยู่รอดและปลอดภัยกับความต้องการทางสังคม (Social Need) เป็นความต้องการที่จะพึ่งพาอาศัยให้กำลังใจต่อกัน ต้องการความสำเร็จในหน้าที่ของ

^{๒๑} ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๒๒} สุพิศวง ธรรมพันทา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิไทย, ๒๕๔๓), หน้า

ชีวิต และต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ เป็นที่ชื่นชมศรัทธาของกลุ่ม ดังนั้น มนุษย์จึงกลายเป็นสัตว์สังคมที่ต้องการดำรงอยู่กับสังคมเพื่อให้สังคมช่วยสนองตอบความต้องการนานาประการ

๑.๒ ระบบสมองและระบบจิตใจของมนุษย์ที่ซับซ้อนพิสดารกว่าสัตว์อื่น เพราะเหตุที่ธรรมชาติมนุษย์มีสมองชาญฉลาด สามารถสร้างระบบความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวจนเกิดความสามารถปรับใช้สิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงอยู่ได้ดีกว่าสัตว์อื่น มนุษย์ยังมีความยืดหยุ่นของจิตใจ มีความรู้สึกไวหรือละเอียดต่อสิ่งโดยรอบ ดังนั้นมนุษย์จึงมีลักษณะอุปนิสัยใจคอที่สนองและยืดหยุ่นต่อสิ่งแวดล้อมทั้งธรรมชาติแวดล้อมและมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเกิดเป็นแบบแผนความประพฤติเหนือกว่าธรรมชาติในด้านมนุษยธรรม จริยธรรม และศิลปวิทยาการซึ่งเป็นผลจากการที่มนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวด้วยกระบวนการถ่ายทอดบรมเรียนรู้จากกันและกันเพื่อสร้างชีวิตที่รุ่งเรืองมากขึ้น

๒. ความอยู่รอดและความยั่งยืนของชีวิตมนุษย์บนโลก (Human service and Sustainable) มนุษย์มีปัญหาในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดบนโลกนี้ เพราะเหตุที่มนุษย์มีสรีระที่อ่อนแอกว่าสัตว์อื่นๆ ความพยายามที่จะให้ชีวิตและเผ่าพันธุ์อยู่รอดท่ามกลางธรรมชาติอันโหดร้ายและเถื่อนรอบๆ ตัว มนุษย์จำเป็นต้องรวมกันระดมพลังความคิด ความร่วมมือ ความสามัคคีภายในกลุ่มเพื่อให้ได้รับความสำเร็จในทุกสิ่ง การรวมกันเพื่อต่อสู้และปรับปรุงธรรมชาติแวดล้อมช่วยให้คิดค้นและพัฒนากิจกรรม จนได้สร้างเสริมชีวิตมนุษย์ให้รอดพ้นจากอันตรายนานาประการ แล้วได้มาเป็นความรู้เทคนิค ทักษะ เครื่องมือ ฯลฯ ที่ถ่ายทอดเป็นระเบียบของการดำเนินชีวิตสู่สังคมรุ่นต่อๆ มา

๑.๓.๒ องค์ประกอบของมนุษย์กับสังคม

นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ได้กำหนดองค์ประกอบของมนุษย์กับสังคมไว้ พอสังเขปดังต่อไปนี้^{๒๓}

๑. **การมีอาณาบริเวณที่แน่นอน (Territory)** หมายถึง เมื่อคนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มจะต้องมีดินแดนหรือมีอาณาบริเวณที่มีขอบเขตให้รู้จักกันในสังคมว่า ดินแดนหรืออาณาบริเวณ

๒. **การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (Group Living)** หมายถึง ลักษณะการดำรงชีวิตของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม เพื่อประโยชน์แห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเป็นปึกแผ่น โดยธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะนี้อยู่แล้ว คือชอบอยู่รวมกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (social animal)

๓. **การรู้ว่าใครเป็นพวกของตนหรือไม่ (Discrimination)** หมายถึง สมาชิกของสังคมเดียวกันสามารถที่จะทราบได้ว่าใครเป็นพวกเดียวกับตน และใครไม่ใช่พวกเดียวกับตน เช่น ในสังคมชนบทที่มีสมาชิกของสังคมขนาดเล็ก รู้จักกันเป็นอย่างดี ซึ่งตรงข้ามกับสังคมเมือง

๔. **การมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน (Relation and Interaction)** หมายถึง การที่บุคคลมาอยู่รวมกันจำเป็นจะต้องมีสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน แต่ถ้าไม่มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กันจะเรียกว่าสังคมไม่ได้ เป็นต้น

๕. **มีการแบ่งหน้าที่ทำงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ (Division of Labour)** หมายถึง การจัดสรรภารกิจให้สมาชิกทำตามความรู้ความสามารถ และความถนัดอย่างเป็นระบบและเป็นทีม สมาชิกที่อยู่รวมกันภายในสังคมจะต้องมีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกด้วย

^{๒๓}พิชัย ผกาทอง, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

๖. **มีบรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน (Social Norms)** หมายถึง สมาชิกในสังคมนั้นต้องมีมาตรฐานในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันหรือคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในเรื่องกฎเกณฑ์ ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี

๑.๓.๓ หน้าที่สำคัญของมนุษย์ที่มีต่อสังคม

มนุษย์เมื่อได้มาอยู่รวมกันเป็นสังคม มีการกระทำต่อกันทางสังคมเพื่อความอยู่รอดและความเจริญของสังคม จึงจำเป็นจะต้องคำนึงถึงบทบาทและหน้าที่ของมนุษย์ในสังคมด้วยตนเองเพื่อช่วยกันจัดระเบียบของสังคมที่ตนอาศัยอยู่เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตอย่างสงบสุขต่อไป ซึ่งบทบาทและหน้าที่ของมนุษย์ในแต่ละสังคมย่อมจะแตกต่างกันไป แต่เราสามารถสรุปบทบาทและหน้าที่หลักของมนุษย์ในแต่ละสังคมที่ช่วยสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมไว้ดังนี้

๑. กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติเพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

๒. ทำหน้าที่ในการขัดเกลาสมาชิกในสังคมเพื่อให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมจะได้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

๓. สร้างและพัฒนาวัฒนธรรมในสังคมทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

๔. ทำหน้าที่ผลิตสมาชิกใหม่ทดแทนสมาชิกที่ล้มตายไป เพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ต่อไปได้

๕. ทำหน้าที่ผลิต แจกจ่ายสินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกในสังคม

๑.๔ พัฒนาการของสังคมมนุษย์

๑.๔.๑ พัฒนาการของสังคมมนุษย์

ลักษณะและ พัฒนาการของสังคมมนุษย์มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในที่นี้จะอธิบายรูปแบบลักษณะและ พัฒนาการของสังคมมนุษย์ตามแนวคิดของ กราฮัม เซอร์เจียนท์ (Crahm Sergeant) ซึ่งได้แบ่งประเภทของสังคมมนุษย์ไว้ดังนี้

๑. **สังคมโบราณ** ได้แก่ สังคมกรีกและโรมัน ยกย่องความสำคัญและเกียรติยศของการต่อสู้ และการสงคราม ดังนั้น อศวินและทหารจึงเป็นสถานภาพชั้นสูงของสังคม

๒. **สังคมอินเดียกับระบบวรรณะ** ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูแบ่งเป็น ๔ วรรณะ คือ ๑) วรรณะพราหมณ์ เป็นวรรณะสูงสุดทางศาสนา ๒) วรรณะกษัตริย์ เป็นวรรณะทางการปกครองเป็นชนชั้นสูง ๓) วรรณะไวยาณะหรือแพศย์ เป็นวรรณะของพ่อค้าหรือพวกเกษตรกร และ ๔) วรรณะศูทร เป็นวรรณะต่ำสุดของ ๔ วรรณะ ในขณะที่จัณฑาล (Untouchables) เป็นพวกนอกวรรณะ

๓. **สังคมแบบไฮดรอลิก (Hydraulic Societies)** มีลักษณะเด่นอยู่ที่การกระจายอำนาจการปกครองลดหลั่นการตามลำดับ กลุ่มคนของคนในสังคมแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑) กลุ่มผู้ปกครอง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ผู้ปกครองมีอำนาจและเป็นที่เคารพอย่างยิ่ง และ ๒) กลุ่มผู้อยู่ใต้การปกครอง ได้แก่ บุคคลผู้รับคำสั่งและทำงานตามกฎหมายหรือระเบียบ

๔. สังคมศักดินาในยุโรป มีหลายลักษณะ เช่น สังคมอังกฤษ เป็นตัวแทนของสังคมศักดินาในยุโรปสมัยกลาง โดยที่นักต่อสู้จะได้รับมอบดินแดนครอบครองเพื่อตอบแทนความสามารถทางทหาร ขุนนางและอัศวินถือเป็นคนชั้นสูง คนรับใช้ถือว่าเป็นคนชั้นต่ำ

๑.๔.๒ พัฒนาการของสังคมมนุษย์กับเศรษฐกิจ

ลักษณะสังคมมนุษย์กับเศรษฐกิจ เศรษฐกิจกับสังคมมนุษย์มีมาคู่กันนานแล้ว นักวิชาการแบ่งสังคมมนุษย์ตามขั้นความเจริญเศรษฐกิจไว้ดังนี้

๑. การแบ่งตามลักษณะขั้นความเจริญทางเศรษฐกิจ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ^{๒๔}

๑.๑ สังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม (Traditional Society) เป็นสังคมเดิมที่มนุษย์ผูกพันอยู่กับจารีตประเพณีเป็นอย่างมาก ผลผลิตจึงมีน้อย ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่สำคัญที่สุด

๑.๒ สังคมเตรียมการพัฒนา (Precondition for Take-off) เป็นระยะที่สังคมได้มีการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกมากขึ้น สถาบันทางสังคมเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน มีการขยายตัวเพื่อเพิ่มคุณภาพการผลิต โดยนำเทคนิควิธีการใหม่ๆ มาใช้มากขึ้น

๑.๓ สังคมเข้าสู่กระบวนการพัฒนา (Take-Off Stage) เป็นระยะที่สังคมมีการตื่นตัวด้านการเกษตร อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การศึกษา โดยภาคอุตสาหกรรมได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

๑.๔ สังคมทะยานเข้าสู่ภาวะของความอุดมสมบูรณ์ (Drive to Maturity Stage) เป็นผลจากสังคมที่ขยายตัวขึ้น ทำให้ความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีต่างๆ การจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๕ สังคมอุดมสมบูรณ์ (Stage of High Mass Consumption) เป็นสังคมที่สมาชิกในสังคมมีมาตรฐานการครองชีพสูงมาก มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีคุณภาพสูงคอยอำนวยความสะดวก วิถีชีวิตส่วนใหญ่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างมาก ประชาชนจะมีความรู้สึกมั่นคง

๒. การแบ่งตามวิวัฒนาการของอาชีพ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๒.๑ สังคมล่าสัตว์และเก็บของป่า (Hunting and Gathering Society) เป็นสังคมที่มนุษย์อาศัยการจับสัตว์และเก็บพืชผักผลไม้มาเป็นอาหาร ซึ่งเป็นสังคมแรกของมนุษย์ เป็นสังคมขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์กันแบบปฐมภูมิ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน

๒.๒ สังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ (Pastoral Society) เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยเริ่มรู้จักวิธีการเลี้ยงสัตว์ในระยะแรกมีลักษณะเป็นการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อน เพื่อหาแหล่งอาหารและน้ำให้กับสัตว์เลี้ยง ขนาดของสังคมใหญ่และรู้จักค้าขายแบบการแลกเปลี่ยนกัน

๒.๓ สังคมกสิกรรมพืชสวน (Horticultural Society) เกิดขึ้นพร้อมๆ กันสังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ โดยเกิดจากมนุษย์ในสังคมรู้จักการเพาะปลูกพืช เริ่มรู้จักตั้งหลักแหล่งเพื่อการทำมาหากิน สถาบันการปกครองเริ่มเกิดขึ้น มีการแบ่งงานกันทำชัดเจนขึ้น เช่น พ่อค้า ช่างฝีมือ เป็นต้น

^{๒๔} สนธยา พลตรี, หลักสังคมวิทยา, หน้า ๑๐๖-๑๑๒.

๒.๔ สังคมเกษตรกรรม (Agricultural Society) เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๖,๐๐๐ ปี มาแล้ว เป็นสังคมที่มนุษย์รู้จักผลิตไถและนำมาใช้ในการเกษตร เรียกกันว่าเป็นการปฏิวัติเกษตรกรรมครั้งแรกของมนุษย์ สังคมเกษตรกรรมจะมีผลผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรขึ้น

๒.๕ สังคมอุตสาหกรรม (Industrial Society) เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ หรือ เมื่อประมาณ ๒๕๐ ปีที่ผ่านมา เป็นสังคมที่ผลิตสิ่งของด้วยเทคโนโลยีต่างๆ แทนแรงงานคนและสัตว์ที่ใช้ในสังคมเกษตรกรรม ทำให้เกิดผลผลิตเป็นจำนวนมาก

๑.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์

การศึกษามนุษย์กับสังคมมีขอบเขตความสัมพันธ์ในเชิงสังคมศาสตร์ ในที่นี้จะกล่าวถึงทัศนะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสตร์ทางสังคมที่มีสาระสำคัญใน ๙ สาขาวิชาดังต่อไปนี้^{๒๕}

๑. **มนุษย์กับจิตวิทยา (Man and Psychology)** มนุษย์ในทัศนะทางจิตวิทยา หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกทั้งแสดงออกแบบเปิดเผย (Overt Behavior) และแสดงออกแบบปกปิด (Covert Behavior) รวมทั้งพฤติกรรมปกติ (Normal Behavior) และพฤติกรรมผิดปกติ (Abnormal Behavior)

๒. **มนุษย์กับสังคมวิทยา (Man and Sociology)** มนุษย์ในทัศนะทางสังคมวิทยา หมายถึง พฤติกรรมของมนุษย์กับสังคม มนุษย์กับสังคมวิทยามีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะโครงสร้างและหน้าที่ สถานภาพและบทบาทในฐานะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม

๓. **มนุษย์กับมานุษยวิทยา (Man and Anthropology)** มานุษยวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ชาติ เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับข้อแตกต่างของมนุษย์ อันจะนำไปสู่การสร้างพฤติกรรมนิสัยในเรื่องชาติกำเนิด เผ่าพันธุ์ และเชื้อชาติระหว่างกันในสังคม จึงเป็นสาขาที่ทำการศึกษามนุษย์ในเชิงสังคม และวัฒนธรรม เป็นสาระสำคัญ

๔. **มนุษย์กับรัฐศาสตร์ (Man and Politics)** รัฐศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเมืองและการปกครอง รวมทั้งการบริหารจัดการ ตลอดจนการดำเนินงานของรัฐ มนุษย์มีความสัมพันธ์ในทางรัฐศาสตร์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย กล่าวคือ เวลาเกิดก็ต้องมีใบแจ้งเกิด เวลาตายก็ต้องมีใบมรณบัตร เป็นต้น

๕. **มนุษย์กับนิติศาสตร์ (Man and Laws)** นิติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับและอื่นๆ ที่รัฐได้กำหนดขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมให้ปฏิบัติตาม ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษตามสมควรแก่กรณี จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์กับนิติศาสตร์ มีความสัมพันธ์กันแทบจะแยกออกจากกันไม่ได้ มนุษย์ที่อยู่ในสังคมจึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ผู้กระทำผิด โดยอ้างว่า “ไม่รู้กฎหมายนั้น หาพ้นจากความผิดไม่”

๖. **มนุษย์กับเศรษฐศาสตร์ (Man and Economics)** เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในเรื่องปากท้องหรือปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษา

^{๒๕} พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๓๑-๓๕.

โรค อันเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ในสังคม คำว่า “เศรษฐศาสตร์” หมายถึง การจัดการบ้านเรือนอันเป็นความหมายดั้งเดิม แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมมนุษย์ก็เปลี่ยนไปด้วย จึงกล่าวได้ว่า เศรษฐศาสตร์ มีความจำเป็นและมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในสังคมทุกระดับ

๗. มนุษย์กับรัฐประศาสนศาสตร์ (Man and Public Administration) รัฐประศาสนศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารกิจการของรัฐ รวมทั้งกิจการที่เกี่ยวกับการบริหารของหน่วยงานภาครัฐ สิ่งแวดล้อมในองค์การ นโยบายสาธารณะและการวางแผน การบริหารงานบุคคล และระบบราชการไทย วิชารัฐประศาสนศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะเป็นกลไกในการติดต่อกับระบบราชการ เพื่อให้กระบวนการในการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับหน่วยงานของรัฐดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์

๘. มนุษย์กับสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (Man and Social Works) สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการให้การช่วยเหลือในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากและความเดือดร้อนของมนุษย์ในสังคม โดยมีปรัชญาในการให้การช่วยเหลือคือ “ช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้” วิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตราบใดที่มนุษย์ในสังคมยังมีความรู้ความสามารถ หรือสติปัญญาไม่เท่าเทียมกัน ตราบนั้น วิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ยังมีความจำเป็นต้องทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือและสงเคราะห์ตลอดไป

๙. มนุษย์กับนิเทศศาสตร์ (Man and Communication) นิเทศศาสตร์ เรียกชื่ออีกอย่างว่า “การสื่อสาร” (Communication) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับองค์การ เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ทักษะ มุมมอง และเหตุการณ์ระหว่างกัน เป็นกิจกรรมหลักของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน การสื่อสารมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ ผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสาร การสื่อสารที่ดีมีประสิทธิภาพจะก่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลของการอยู่ร่วมกัน

สรุปท้ายบท

มนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ แปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง” หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม แต่พุทธศาสตร์ได้จัดแบ่งมนุษย์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งดำรงชีพอยู่ในโลกปัจจุบันแต่มีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันตามลักษณะการกระทำ ๔ ประเภท คือ ๑) มนุชย์นรก ๒) มนุชย์เปรต ๓) มนุชย์เดียรัจฉาน และ ๔) มนุชย์เทวดา ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ ได้แก่ ชั้น ๕ คือ ๑) รูป ชั้น ๒) เวทนาชั้น ๓) สัญญาชั้น ๔) สังขารชั้น และ ๕) วิญญาณชั้น

มนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ หมายถึง สภาพชีวิตของสัตว์โลกที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอาศัยสติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนมีจิตสำนึกรับผิดชอบชีวิต การศึกษาเกี่ยวกับการกำเนิดและวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ซึ่งทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า สิ่งมีชีวิตที่สามารถรอดมาได้จนสร้างสังคมมนุษย์ได้เพราะเกิดจากกฎของ “การคัดเลือกโดยธรรมชาติ” หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเก็บรักษาหรือคงไว้ซึ่งลักษณะบางอย่างที่แตกต่างไปจากเดิมซึ่งลักษณะบางอย่างที่คงไว้นั้นมีประโยชน์ต่อ

สิ่งมีชีวิตนั้นๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตพวกเดียวกัน ดังนั้น การที่มนุษย์สามารถอยู่รอดได้มาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะธรรมชาติได้คัดเลือกแล้วว่าเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งที่เหมาะสมที่จะอยู่รอด ทั้งนี้ เพราะมนุษย์ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่างเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา องค์ประกอบของมนุษย์กับสังคม คือ การมีอาณาบริเวณที่แน่นอน การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม การรู้ว่าใครเป็นพวกของตนหรือไม่ การมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน การมีการแบ่งหน้าที่ทำงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ และมีบรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน

ลักษณะและพัฒนาการของสังคมมนุษย์ตามแนวคิดของ กราฮัม เซอร์เจียนท์ (Craham Sergeant) แบ่งสังคมมนุษย์เป็นสังคมโบราณ สังคมอินเดียกับระบบระบอบวรรณะ สังคมแบบไฮดรอลิก สังคมศักดินาในยุโรป แบ่งตามลักษณะขั้นความเจริญทางเศรษฐกิจ คือ สังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม สังคมเตรียมการพัฒนา สังคมเข้าสู่กระบวนการพัฒนา สังคมทะยานเข้าสู่ภาวะของความอุดมสมบูรณ์ และสังคมอุดมสมบูรณ์ และแบ่งตามวิวัฒนาการของอาชีพ คือ สังคมล่าสัตว์และเก็บของป่า สังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ สังคมกสิกรรมพืชสวน สังคมเกษตรกรรม และสังคมอุตสาหกรรม หน้าที่หลักของมนุษย์ที่ช่วยสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมไว้ คือ กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติเพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ชัดเจนสมาชิกในสังคมเพื่อให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม สร้างและพัฒนาวัฒนธรรมในสังคม ผลิตสมาชิกใหม่ และทำหน้าที่ผลิต แจกจ่ายสินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกในสังคม

คำถามท้ายบท

๑. จงให้ความหมายของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ และสังคมศาสตร์ฯ
๒. ลักษณะการกระทำของมนุษย์ในอดีต ทำให้สามารถจำแนกมนุษย์ออกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้างฯ
๓. จงสรุปแนวคิดของ นักสังคม-มานุษยวิทยา เกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พอสังเขปฯ
๔. องค์ประกอบของมนุษย์มีอะไรบ้างฯ
๕. แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์และสังคมของ Thomas Hobbes กับ John Locke มีความคล้ายคลึงกันหรือไม่ อย่างไร จงวิเคราะห์ฯ
๖. สังคมมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้างฯ
๗. จงสรุปขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสตร์ต่างๆ ทางสังคมมาพอสังเขปฯ

เอกสารอ้างอิงประจำบท

กองวิชาการ. มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย. **จักรวาลวิทยา**. ปทุมธานี : มปท, ๒๕๔๘.
 จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ณรงค์ เส็งประชา. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์ จำกัด,
 ๒๕๓๘.

----- **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑.

ประสิทธิ์ รัตนมณี. วารสารรัฐสมิแล. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่๒.(พ.ค.-ส.ค)๒๕๔๙.

พิชัย ผกาทอง. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต).**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร
 : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๓.

พระมหาสนอง ปัจโจปการี. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย,๒๕๕๓.

ไพฑูรย์ มีกุล. **มนุษย์กับสังคม**.พิมพ์ครั้งที่ ๘.นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
 ๒๕๔๓.

พิน ดอกบัว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓.

มาณพ นักการเรียน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การ
 พิมพ์, ๒๕๒๔.

สุดา ภิรมย์แก้ว. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
 ๒๕๔๔.

สนธยา พลตรี. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ,เอส,พรินติ้งเฮ้าส์ จำกัด,
 ๒๕๔๕.

สิริภพ เหล่าตระกูล. **พุทธศาสนากับการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหธรรมิก
 จำกัด, ๒๕๔๕.

สุพิศวง ธรรมพันทา” **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ภูมิไทย, ๒๕๔๓.

อานนท์ อาภาภิรม. **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,๒๕๒๘.